

Алексей Лосев

КОМЕНТАРИ КЪМ НИКОЛАЙ ОТ КУЗА

De non aliud

De possess

De mente

София, 2025

Преводът е направен по изданието:

А. Ф. Лосев

НИКОЛАЙ КУЗАНСКИЙ

в преводах и коментариях

Том I

© А. Ф. Лосев, наследници, 2016

© Е. А. Тахо-Годи, сост., 2016

© Издателский Дом ЯСК, 2016

Снимката на корицата е от архива на Елена Тахо-Годи

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Георги Каприев, превод, 2025

ISBN 978-619-01-1555-7

Алексей Лосев

КОМЕНТАРИ КЪМ НИКОЛАЙ ОТ КУЗА

*De non aliud
De possess
De mente*

Превод от руски
Георги Капривев

Съдържание

Коментарите на Алексей Лосев към Николай от Куза <i>Георги Капривев.....</i>	7
За трактата на Николай от Куза <i>За не-другото.....</i>	23
За трактата на Николай от Куза <i>За битието-възможност.....</i>	69
За трактата на Николай от Куза <i>За ума .....</i>	109

Коментарите на Алексей Лосев към Николай от Куза

Коментарите на Алексей Лосев към трактатите на Николай от Куза *De non ailud, Trialogus de possesset* и *Idiota de mente* заслужават специално внимание включително затова, че са дело на един от мощните философи на ХХ век, тежнеещ към неоплатонизма. Преди съвсем малко десетилетия нямаше нужда да се обяснява на грамотния българин кой е Лосев. Боя се, че сега се налага, макар и накратко.

Роден на 23.09.1893 г. в Новочеркасск, той почина на 24.05.1988 г. в Москва. През 1915 г. завършва класическа филология и философия в Москва, специализира през 1914 г. в Берлин. Междувременно влиза в кръга на Павел Флоренски и става негов ученик. Има за свои диалогични партньори фигури от калибъра на Семьон Франк, Николай Бердяев, Валентин Асмус... Преподава в няколко руски университета и висши училища, но никога философия. През 1922 г. сключва брак с Валентина Соколова, венчава ги о. Флоренски. През 1929 г. двамата съпрузи приемат тайно мо-

нашество, именувайки се Андроник и Атанасия. В публикациите си от това време Лосев директно атакува марксизма. През 1930 г. съпрузите са арестувани по скалъпено обвинение. Лосев получава десетгодишна присъда, а Соколова – петгодишна. Двамата съпрузи стават „клиенти“ на ГУЛаг – зловещата система на съветските концлагери. Лосев е пратен да строи Беломорско-Балтийския канал, където започва интензивно да губи зрение – към края на живота си е съвсем сляп. През 1933 г. по ходатайство на Екатерина Пешкова, съпругата на Максим Горки, двамата са освободени. Валентина Соколова умира през 1954 г.; малко по-късно Лосев сключва формален брак с дългогодишната им сътрудничка Аза Тахо-Годи, без да нарушава монашеския си обет. От 1942 г. той преподава философия в Московския държавен университет. През 1944 г. е обаче уволнен и започва работа в Педагогическия институт, без достъп до лекции по философия. Лосев не е скривал нито религиозната си вяра, нито своя философски афинитет към неоплатонизма (без да се идентифицира безостатъчно с него). Според един упорито разпространяван анекдот, веднъж Сталин попитал дали в СССР все още има философи-идеалисти. „Един, Лосев“ – отговорили му. „Щом е само един, нека остане“, благоволил диктаторът. През 60-те години на XX в. около Лосев окончателно се формира кръг от „частни“ ученици, сред които Сергей Аверинцев, Арсений Гулига, Пиама Гайденко, Владимир Бибихин, Алексан-

дър Михайлов... За способните да четат руски европейци, незаслепени от казионния марксизъм, Лосев беше висок авторитет. През 30-те години на ХХ в. той успява да публикува няколко книги (прочутото „осемкнижие“), след смъртта на Сталин публикациите му зачестяват, общият им брой надхвърля 800, сред които 40 монографии. Въпреки това съветските власти правеха всичко възможно за неговата социална и академична изолация. Имам лични наблюдения, че в официалните философски и особено богословски среди в Русия от последните две-три години върви процес по ново стигматизиране на Лосев. И тогава, и сега – всуе.

Връзката на Лосев с Николай от Куза има, изглежда, началото си, още от 1914 г. Тогава, на 27 юли, в предизвиканата от надвисналата война суматоха на Берлинската гара е открадната чантата му с ръкопис върху средновековната схоластика. Възможно е Кузанецът да е имал място в този текст. През 20-те години на ХХ в. обръщането на Лосев към него става по-интензивно. През 1929 г. е завършен преводът му на *За не-другото* (цялостно преформиране на опита за превод на Надежда Фиолетова). През същата година в печатницата на град Твер се подготвя издаването на неговата монография *Николай от Куза и средновековната диалектика*. Подир арестуването му отпечатването е отменено, а ръкописът изчезва безследно. Едва в днешно време из архива на Лосев се откриват едни или други фрагменти

от него¹. Работата е там, че в началото на 1930 г. КГБ конфискува голяма част от ръкописите му. През 1995 г. обаче ФСБ (продължителят на КГБ) връща на семейството оцелялото в архива на репресивната институция.

След освобождаването си от лагера Лосев се завръща към работата си с Кузанеца. В средата на 30-те години на ХХ в. се взема решение да бъде издаден том с преводи на съчинения от Николай от Куза. Това става възможно след като „през 1935 г. Сталин класически разреши филологията“, както подмята Лосев през 1972 г. По договор с издателството „Соцэкгиз“ той следва да преведе споменатите три трактата (преводът на *За не-другото* е преработен изцяло), като изготви коментари и бележки към тях. С превода на *De docta ignorantia* е натоварен Сергей Лопашов. Томът излиза през 1937 г. Коментарите и бележките на Лосев не са публикувани, а имената на преводачите са споменати само в бележка към една бележка под черта. Съхранени са три писма на Лосев до издателството, в които протестира срещу „невежественото“ преправяне на превода, придало гротесков вид на някои от понятията и изразите. Протестите му остават напразни. Преводите в коректния им облик все пак са отпечатани в двутомника с преведени

---

¹ На 9.12.2024 г. Елена Тахо-Годи ми писа, че е намерила още един такъв фрагмент, който ще се опита да публикува през 2025 г.: коментар на Лосев върху Дионисий Ареопагит.

счинения на Николай от Куза, публикуван през 1979–1980 г.²

През 1941 г. московският дом на Лосеви е разрушен от бомба – почти всичко, което не е било арестувано, изгаря. За изгорели се смятаха и коментарите – до началото на ХХI век. Едва тогава започна изнурителната работа по разчитането на оцелелите в неопишимо хаотичен вид останки от архива на Лосев, по чудо измъкнати изпод руините на дома му. Съхранени са и ръкописни, и машинописни варианти. Никой от тях не е окончателен текст предвиден за публикуване, както се вижда от множеството работни съкращения, повторения, неправилно или небрежно изписани думи, дребни граматически и стилистични неточности, непосочени места на цитирането и т.н., стриктно фиксирани от Елена Тахо-Годи, заела се със съхраняването, разчитането и публикуването на Лосевото творчество в неговата пълнота. Коментарът към *За не другото* бе публикуван най-напред в периодиката през 2015 г.³ През следващата година видя бял свят обемистият двутомник, съдържащ всичко известно дотогава (публикации и ръкописи), създадено от Лосев при диалога му с Николай от Куза – във

---

² Вж. Е. Тахо-Годи, „Ничто не бивае понапрасну...“ (Николай Кузанский в восприятии А. Ф. Лосева). – В: А. Ф. Лосев, *Николай Кузанский в переводах и комментариях*, сост. Е. А. Тахо-Годи, т. 1, Москва, 2016, 14–56.

³ А. Ф. Лосев, О трактате Николая Кузанского *О неинном*, изд. Е. А. Тахо-Годи. – Във: *Вопросы философии*, 9 (2015), 150–164.